

пам'яток українського козацтва. Випуск 4. – Київ, Бібліотека «Часи козацькі», 1995. – С. 13-14; Дашевська І. Археологічні дослідження, як джерело музейного відтворення куренів Запорозької Січі // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. Випуск 8. – Київ, Бібліотека «Часи козацькі», 1999. – С. 102-104; Ленченко В. Рукописні плани Запорозької Січі XVIII століття // Український археографічний щорічник. Вип. 8/9. – Київ – Нью-Йорк, 2004. – С. 157-189 (с. 186) ; Будина О.Р. Развитие жилища в этнически смешанной среде (по материалам греков Донецкой области УССР) (с. 92-125) // Культурно-бытовые процессы на Юге Украины. – Москва, «Наука», 1979. – 192 с (с.107); Маркова Л.В. Традиции и инновации в устройстве и использовании жилищ болгар западных районов Одесской области УССР. (с. 126-149.) // Культурно-бытовые процессы на Юге Украины. – Москва, «Наука», 1979. – 192 с. (с. 129, 133); Маруневич В.М. Некоторые особенности материальной культуры гагаузов Одесской области УССР (с. 150-172) // Культурно-бытовые процессы на Юге Украины. – Москва, «Наука», 1979. – 192 с. (с. 152).

2. Козловский А.О., Ильинский В.Е. Отчет об исследованиях на Каменской Сечи в 1989 г. – НА НЗХ № 702. – 76 с. (с. 7-8); Козловский А.А., Ильинский В.Е. Отчет о работах на Каменской Сечи. – Министерство культуры Украины, Государственный заповедник на о. Хортица. – Запорожье, 1992 // НА ІА НАНУ № 1992/76. – С. 1-5; Козловський А.О., Ільїнський В.Є. Козацькі старожитності Пониззя Дніпра. // Археологія, Київ, “Наукова думка”, 1991, № 4, С. 42- 58, с 54-55].

3. Верговський С.В. Хата з Донеччини в експозиції Національного музею народної архітектури та побуту України. // Музейна колекція: формування, вивчення, зберігання. (Збірка статей за матеріалами науково-практичної конференції Донецьк, 11 жовтня 2010 року) . Донецьк 2011. С.175-182.

В'ячеслав Крижановський (Київ), молодший науковий співробітник відділу археології Києва Інституту археології НАН України

Господарські споруди та ями XVII–XIX ст., знайдені під час розкопок по вул. Олесея Гончара, 17–23 у м. Києві

Під час проведення науково-рятивних розкопок на земельній ділянці по вул. Олесея Гончара, 17–23 було виявлено велику кількість (понад тридцять) споруд та ям господарського призначення, які датуються XVII–XIX ст.¹. Деякі з них, поєднуючись, утворюють між собою невеличкі господарські комплекси. На карті 1803 р. ділянка розкопу по вул. О.Гончара, 17–23 була забудована одноповерховими будинками з підвалами, які належали сім'ям відставних офіцерів. Тому в цей час активно руйнувався культурний шар більш ранніх періодів, особливо – давньоруський. Ця забудова залишалася майже незмінною до кінця XIX–початку XX ст.

На жаль, майже всі досліджені об'єкти та більша частина ям були зруйновані пізніми перекопами під час прокладання комунікаційних систем. Та, незважаючи на поганий стан збереженості, все ж вдалося дослідити їхню будову і знахідки у їх заповненні. Досить цікавими виявилися підвали від одноповерхових будинків і об'єкти господарського призначення різної форми та розмірів. Деякі з них представлені нижче.

Об'єкт 1 (Підвал 1) знаходився у Пн частині ділянки розкопу. Розміри: 1,85 м x 1,55 м, глибина—2,6 м (Рис. 1). У материк об'єкт 1 заглиблювався на 1,3 м. За своєю конструкцією об'єкт 1 був підвалом від існуючого на цьому місці будинку початку ХІХ ст. Підвал 1 квадратної форми, з глибини 0,6 м від материка по стінках підвалу, а також на його підлозі фіксувалась обмазка сірою спондиловою глиною, у кількох місцях під глиняною

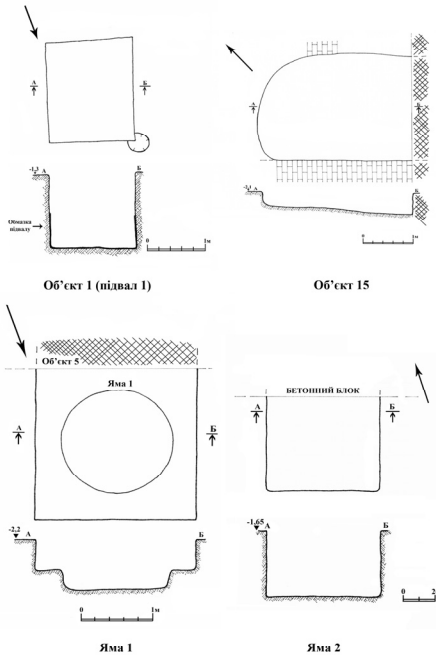

Рис. 1. Плани та розрізи господарських об'єктів та ям ХVІІ–ХІХ ст.

простежується обмазка вапном. Товщина даної обмазки на стінках підвалу становить 2-4 см, а на підлозі—6-7 см. Заповнення даного підвалу 1 неоднорідне і досить щільне. Було знайдено велику кількість цілих та трохи надбитих скляних пляшок (7 великих винних та горілчаних і 5 маленьких аптечних) різномунітної форми, два скляних штофи початку—середини ХІХ ст., 6 майже цілих горщиків, 2 цілих глечика і фрагменти ще від трьох подібних глечків, 1 молочник (глечик для молока), майже цілий та ще кілька половинок від керамічних заварників середини ХІХ ст., 3 керамічних і 2 скляні чорнильніці. Також було знайдено 2 великі та 7 маленьких фрагментів від порцелянових тарілок, 3 цілих порцелянових блюдця, порцелянову чашечку і білу

порцелянову мармеладницю другої половини ХІХ ст. Цікавими серед знахідок виявилися 4 майже цілі пищики у вигляді тваринок (жирафи, бичка, коня?), які були розфарбовані різними кольорами, а на одному з них була нанесена темно-зелена полива. Крім цього знайдено 8 вінець, 4 денця та 15 стінок-фрагментів керамічних посудин другої половини—кінця ХІХ ст.

Об'єкт 7. Розміри розкритої частини: приблизно 4,6 м x 3,1 м, глибина – до 3,5 м. Конструкція, форма та розміри об'єкту 7 досить умовні, оскільки нам не вдалося чітко зафіксувати його. На жаль, цей об'єкт було майже повністю знищено пізнім перекопом, а тому, матеріал із його заповнення знаходився у перевідкладеному стані і був змішаний з будівельним та побутовим сміттям ХХ ст. Тут було знайдено 2 шматки будівельної плінфи давньоруського часу зі слідами цем'янового розчину товщиною 4 см, 3 фрагменти керамічних покришок кінця ХVІІІ–ХІХ ст., 2 фрагмента горщика

з ручкою, 5 вінець горщиків, 4 ручки від горщиків, 1 фрагмент глечика, 1 фрагмент макітри, 8 керамічних стіночок горщиків, 2 з яких – із поливою по внутрішньому краю, 5 керамічних та 2 фрагменти вінець скляних штофів, 8 фрагментів стіночок від штофів, 1 скляну ручку від бокальчика і 3 фрагменти скляних віконниць, які також датуються кінцем XVIII–початком XIX ст.

Об'єкт 11. Розміри розкритої частини: 2 м x 1,5 м, глибина –2,1 м. У плані прямокутної форми, витягнутий по лінії Зх–Сх. З Пд сторони його перерізає пізній перекоп, а зі Сх – фрагмент цегляного фундаменту будинку початку XX ст. Зверху об'єкт 11 розпочинається як розвал печі другої половини XVIII ст. у вигляді горлового шару. Нижче – сірий шар ґрунту з досить щільним заповненням. Кераміка із заповнення об'єкту 11 представлена, в основному, фрагментами різноманітного посуду. Було виявлено 1 маленький горщик, половину горщика з зеленою поливою з внутрішнього боку, 1 фрагмент керамічної посудини з темно-зеленою поливою з внутрішнього боку, 5 фрагментів керамічних тарілок різних розмірів, 45 фрагментів вінець від розписних тарілок з поливою з внутрішнього боку, 11 фрагментів донець тарілок з розписом та поливою з внутрішнього боку, 36 фрагментів стіночок від тарілок з поливою з внутрішнього боку та поливою з обох боків. Можна виділити поливу двох кольорів: зеленого та темно-зеленого. Також було виявлено значну кількість фрагментів порцелянових чашок і тарілок. Кухонний посуд представлено у вигляді 4 фрагментів вінець горщиків, 40 фрагментів стінок, 1 полив'яного горщика, 5 фрагментів донець керамічних посудин. Вироби зі скла представлені 3 фрагментами донець штофів (Рис. 2, 1–3). Окрім цього було знайдено 2 великі та близько 15 мілких фрагментів пічних кахлів. На деякі була нанесена полива темно-зеленого кольору. На великих фрагментах кахлів простежувався тиснений візерунок – рослинний орнамент. Фіксувалась невелика кількість фрагментів цегли, цем'яноквого розчину та ячної шкаралупи. На дні об'єкту 11 було знайдено шматок пірофіліту зі слідами обробки. Також було знайдено значну кількість кісток тварин.

Об'єкт 12. Розміри відкритої частини: 1,2 м x 2,3м, глибина –2,6 м. Об'єкт 12 знаходився навпроти об'єкту 11–з його Пн сторони. Даний об'єкт, скоріш за все, прямокутної форми, зі сходу його перерізає фрагмент цегляного фундаменту будинку початку XX ст., Пн частина об'єкту перерізана пізнім перекопом-ямою, заповнення якої складається з шарів мішаного ґрунту. Цю яму можна прослідкувати у стратиграфічному розрізі Пн стінки об'єкту 12. У заповненні даного об'єкту майже відсутній будь-який матеріал. Переважно зустрічаються невеличкі шматочки цеглинок та фрагменти вапняного розчину. Кераміка представлена 3-ма фрагментами вінець від полив'яних розписних тарілок, 2-ма фрагментами вінець звичайних тарілок, 3-ма фрагментами вінець горщиків, 2-ма фрагментами донець від розписних полив'яних тарілок. Вироби зі скла представлені 1-м фрагментом денця скляної чарочки, 1 фрагментом денця, 1 фрагментом стінки штофу XVIII ст., скляною ручкою від кухлика, а також кількома фрагментами віконниць.

Також знайдено кілька невеличких фрагментів порцелянових посудин та одна порцелянова кришка середини XIX ст.

Об'єкт 15. Розміри розкритої частини: 3,05 м x 2,3 м, глибина—2,6 м. Даний об'єкт прямокутної форми, витягнутий із Зх на Сх. Зх стінка об'єкту заокруглена, а зі Сх сторони об'єкт 15 перерізає пізній перекоп. З Пн та Пд боків в об'єкт 15 вриваються фрагменти цегляної фундаментної кладки від будівель початку XX ст. Зверху над об'єктом 15 прослідковувалася сміттєва яма (Рис. 1). Таким чином, ми не маємо можливості прослідкувати реальну форму та розміри цього об'єкту. У заповненні об'єкту 15 виявлено 6 фрагментів вінець звичайних горщиків та 1 фрагмент вінця розписного горщика, 1 фрагмент вінця розписного гльчика, 1 фрагмент розписної тарілки та 1 фрагмент миски з врізною хвилююкою по зовнішньому краю та темно-зеленою поливою з внутрішнього боку. На цьому матеріал із заповнення об'єкту 15 вичерпаний. За керамічним комплексом об'єкт можна датувати кінцем XVIII—початком XIX ст.

Об'єкт 17. Розміри розкритої частини: 1,3 м x 2 м, глибина—2,12 м. Даний об'єкт в плані прямо-кутної форми, орієнтований по сторонам світу, за своєю конструкцією нагадує будівлю господарського призначення. На дні об'єкту 17, по його кутках виявлено 2 стовпові ямки і ще кілька ямок різної форми та діаметру. Частина об'єкту перерізана зі Сх залишками цегляної фундаментної кладки від будинків початку XX ст., а з Пд — пізнім сміттєвим перекопом. У заповненні об'єкту фіксувався перемішаний та перевідкладений ґрунт зі сміттям, в якому трапляється кераміка початку XVIII—середини XIX ст. Під фундаментною кладкою зі Сх сторони об'єкту 17 заповнення складається з перевідкладеного ґрунту, під яким фіксується прошарок горілого вугілля, фрагментів горілої деревини, великих шматків печини та обгорілої кераміки. Деякі шматки печини за формою подібні до цеглин, інші ж— безформенні. Заповнення об'єкту 17 не однорідне. Тут було знайдено 1 фрагмент полив'яної тарілки з зеленою поливою з внутрішнього боку, 17 фрагментів

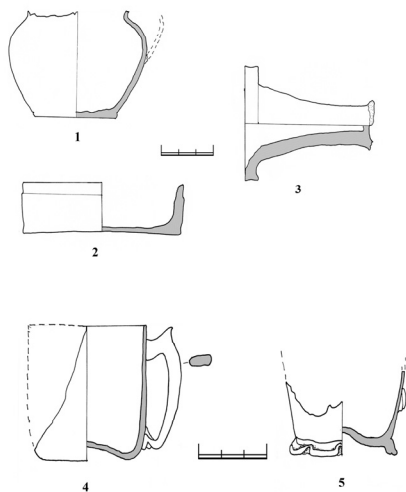

Рис. 2 1-3- Речі із заповнення об'єкту 11;
4-5- фрагменти скляних виробів із заповнення ями 2.

звичайних та 7 вінець горщиків з нанесеним кольоровим візерунком, 15 фрагментів денечь, серед яких кілька денечь з поливою з внутрішнього боку, 22 фрагменти придонних частин керамічних посудин, 10 ручок від керамічних глечиків та горщиків. Також виявлено 82 фрагменти звичайних керамічних стіночок, 8 стінок з темно-зеленою поливою з внутрішнього боку, 48 фрагментів стінок з кольоровим орнаментом, 14 фрагментів покришок і 1 фрагмент керамічної пічної кахлі. Скляні вироби представлені 1 фрагментом горла штофу, 1 фрагментом денця і 1 фрагментом ручки штофу та 11 фрагментами стінок штофів. Знайдено 1 шматок пірофіліту та 1 фрагмент плінфи жовтого кольору з шамотом товщиною 4 см, 4 фрагменти печини та 1 фрагмент цеглини. Також було знайдено фрагмент плетива, покритого мідним окислом. У якості датуючого матеріалу виступили такі монети, знайдені в об'єкті 17: 2 монети—«S копейки» 1898 р. та 1899 р.; 1 монета—«к копейки серебром» 1840 р.; 1 «чешуйка». В заповненні об'єкту 17 було виявлено невелику кількість фрагментів залізних виробів.

Об'єкт 18. Цей об'єкт не мав чіткої форми та розмірів. В ньому було зафіксовано 2 стовпові ями квадратної форми, одна з яких перерізала поховання(?). Заповнення об'єкту 18 виявилось досить щільним. Кераміка із заповнення об'єкту 18 складається, переважно, зі столового і кухонного посуду. Кухонний посуд представлено у вигляді 29 фрагментів вінець керамічних горщиків, 28 фрагментів денечь і 10 фрагментів придонних частин горщиків та 6 фрагментів покришок. Столовий посуд представлено у вигляді 14 фрагментів порцелянових посудин, 5 полив'яних вінець, 7 полив'яних денечь та 2 полив'яних стінок тарілок з зеленою та темно-зеленою поливою з внутрішнього боку. Також, було знайдено 70 фрагментів керамічних стінок посудин. Виявлено 7 фрагментів звичайних та 14 фрагментів пічних кахлів з зеленою поливою із внутрішнього боку. Вироби зі скла представлені у вигляді 3 скляних денечь штофів, 18 скляних стінок різноманітних пляшок та 1 фрагменту скляної віконниці. Знайдено 4 фрагменти підлогової плитки та 3 мілкі фрагменти пірофіліту. У якості датуючого матеріалу може слугувати монета: «2 копейки серебром» 18(?) р.

Об'єкт 20. Розміри розкритої частини: 5,7 м х 2,8 м, глибина—3,5 м. В плані об'єкт 20 прямокутної форми, Сх частина його була перерізана цегляною фундаментною кладкою від зруйнованої будівлі початку ХХ ст., а Зх—знищена пізнім перекопом. Даний об'єкт, скоріш за все, є фрагментом підвалу будинку, що його було зруйновано в середині ХХ ст. На початку дослідження, зверху фіксувався мішаний материковий ґрунт, нижче—лес жовтуватого кольору, перемішаний зі світло-коричневим суглинком із поодинокими вкрапленнями вуглинок. При розсичті та виборці об'єкту 20 на глибині 1,6 м було виявлено потужний шар деревного тліну, фіксувалося кілька фрагментів зітлілих колод під його Зх та Пн стінками. Можливо, це зумовлено тим, що стіни об'єкту 20 були укріплені дерев'яними колодами, які, під час руйнації просто впали на підлогу. Конструктивно цей об'єкт можна розділити на дві частини: північну, яка має східчасту структуру, з

великою кількістю стовпових ямок і заглиблень, що залишилися від дерев'яних колод, та південну, підлога якої рівніша і стовпових ямок тут менше. У цій частині об'єкту 20 по центру було зроблено невеличкий підвальчик прямокутної форми – підвал 3. Його розміри: 1,8 м x 0,86 м, глибина–4,35 м. На дні об'єкту 20, по його кутах (Пн–Сх та Пд–Зх) чітко читаються дві стовпові ямки, контури від інших двох ледь простежуються. У Пн–Сх та Пд–Зх кутах підвалу 3 було зроблено невеличкі заглиблення («схованки»), що врізалися у материк на 0,3 м–0,4 м. У цих заглибленнях було виявлено 2 денця від скляних пляшок другої половини–кінця ХІХ ст.

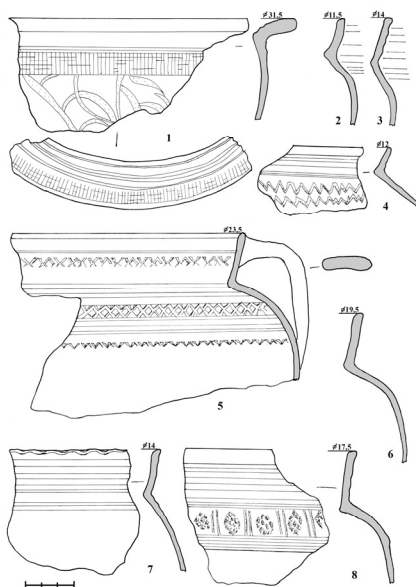

Рис. 3. Кераміка із заповнення ями 7.

Заповнення підвалу 3 неоднорідне, мішане, трапляється кераміка та фрагменти посудин середини–кінця ХІХ ст. У заповненні ж об'єкту 20 було виявлено 31 фрагмент вінець, 53 фрагменти стінок, 3 ручки від горщиків, 4 фрагменти покришок, 12 фрагментів денць. Знайдено 1 цілу та 3 фрагменти глиняних розписних тарілок, 2 фрагменти від посудини з ручками у вигляді ящірок, 1 порцелянову чашку, майже цілу порцелянову супницю та фрагмент порцелянової розписної тарілки початку–середини ХІХ ст. Вироби зі скла було представлено 5 фрагментами скляних виробів, 9 скляними фрагментами горл, 3 фрагментами вінець скляних банок, 11 фрагментами денць скляних штофів. Також було виявлено 3 фрагменти підлогової плитки.

Серед значної кількості ям можна виділити лише деякі ями, найбільш цікаві своєю конструкцією та знахідками, виявленими під час їх дослідження.

Яма 1. Діаметр ями: 1,8 м, глибина–2,85 м. Дана яма була майже повністю зрізана більш пізнім об'єктом, який сів на неї зверху (Рис. 1). Заповнення ями 1 неоднорідне і датується кінцем ХVІІІ–початком ХІХ ст. У ньому зустрічається невелика кількість стінок горщиків, 1 фрагмент керамічної покришки, 5 фрагментів порцелянових тарілок та кілька керамічних чорнильниць. Вироби зі скла представлені 3 фрагментами горл штофів, 2 фрагментами горла пляшечок, 8 фрагментами денць штофів, 66 фрагментами стіночок від штофів.

Яма 2. Розміри розкритої частини: 0,74 м x 0,65 м, глибина–2,1 м. З Пн частини яму 2 перерізав бетонний блок, що залишився від конструкції

гаражів, які раніше розташовувалися на цьому місці (Рис. 1). В заповненні ями 2 виявлено 2 фрагменти склянок з ручками. Один з фрагментів має фігурне денце, а інший – пласке, звичайне. Обидва ці фрагменти гутні і датуються початком XVII ст. (Рис. 2, 4-5). Крім цього, у заповненні ями 2 було знайдено монету: «полтора гроша» 162(?) р. Речі Посполитої періоду правління Сигізмунда 3 (1587–1632 рр.). За її допомогою можна чітко датувати яму 2 першою половиною XVII ст. Також у заповненні ями 2 було виявлено кілька фрагментів віконниць.

Яма 7. Розміри розкритої частини: 0,7 м x 1,3 м, глибина – до 4,5 м. Зі Сх та Пд сторін яму 7 перерізає пізній перекоп. Дана яма дуже глибока, вдалося заглибитись лише на 3,5 м. Судячи із досить щільного заповнення, яма 7, скоріш за все, була сміттєвою. Тут було виявлено велику кількість кераміки початку XVIII–середини XIX ст.–фрагментів кухонного та столового посуду. Кухонний посуд представлено двома фрагментами горщиків з врізним лінійним та хвилястим орнаментом, 1 фрагментом горщика з ручкою із нанесеним штампованим орнаментом по плечу і лінійним орнаментом по тулубу, 2 фрагментами вінець горщиків зі штампованим орнаментом, нанесеним на зовнішній край вінець, 2 фрагментами від великих та 2 фрагментами від маленьких горщиків, 5 звичайних фрагмента вінець горщиків, 13 фрагментів придонних частин і 2 фрагменти денця горщиків. Також було знайдено 7 фрагментів глиняних покришок і 1 фрагмент глиняної макітри. Столовий посуд представлено двома фрагментами керамічних мисок та 1 фрагментом горла керамічного розписного глечика з поливою по верхньому краю вінця. Виявлено близько 40 фрагментів стінок керамічних посудин. Значна частина фрагментів кераміки, перелічена вище – це великі шматки посудин – глечиків і горщиків (Рис. 3). Вироби зі скла представлено у вигляді 1 фрагменту скляної посудини з ручкою (пляшки (?)), 2 скляних ручок, 1 фрагмента горла і 1 фрагмента денця скляної фляжки, 1 фрагмента фігурного денця від бокальчика.

Яма 10. Діаметр ями: 0,7 м, глибина–2,15 м. Зверху яма 10 була зрізана підвалом від будівлі кінця XIX–початку XX ст., тому від неї залишилась лише частина дна. В заповненні ями 10 було виявлено 1 фрагмент керамічної миски, 2 фрагменти горщиків з ручкою, 2 фрагмента вінець горщиків середини XVIII ст. зі штампованим орнаментом по зовнішньому краю. Скляні вироби представлені у вигляді денця скляної фляжки XVIII ст. та денця стаканчика.

Отже, судячи з великої кількості об'єктів господарського призначення та господарських ям, датованих XVII–XIX ст., можна припустити, що дана ділянка активно заселялася починаючи з XVII ст., а вже на початку XIX ст. ця територія щільно забудовувалася переважно приватними садибами.

Література

1. Козловський А.О., Ієвлев М.М., Крижановський В.О. Звіт про археологічні дослідження по вул. О.Гончара, 17- 23 у м. Києві в 2008- 2009 рр.— К., 2009.